

James B. Given

INKVIZICE A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST

Moc, kázeň a odpor v Languedocu

INKVIZICE

A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST

edice historicus

III VERBUM

JAMES B. GIVEN
NAPSAL TAKÉ:

Společnost a zabiti člověka v Anglii třináctého století

*Stát a společnost ve středověké Evropě:
Gwynedd a Languedoc pod cizí vládou*

James B. Given

INKVIZICE

A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST

Moc, kázeň a odpor v Languedocu

Přeloženo z anglického originálu *Inquisition and Medieval Society: Power, Discipline, and Resistance in Languedoc*, vydaného v roce 1997 nakladatelstvím Cornell University Press.

Inquisition and Medieval Society: Power, Discipline, and Resistance in Languedoc by James B. Given, originally published by Cornell University Press, Sage House, 512 East State Street, Ithaca, New York 14850, USA.

Copyright © 1997 by Cornell University
This edition is a translation authorized by the original publisher
Czech edition © Verbum Publishing, 2008
Translation © Verbum Publishing, 2008
Epilogue © Eva Doležalová, František Doležal, 2008

Překlad: Eva Doležalová
František Doležal

Vydalo nakladatelství Verbum Publishing s.r.o.
Alšova 1228/5, 277 11 Neratovice
www.verbum.cz

ISBN 978-80-903920-0-7

Věnováno Ruth

OBSAH

Poděkování	8
Zkratky	10
Poznámka k citacím z nepublikovaných rukopisů	11
Úvod	13
ODDÍL I INKVIZITOŘI A JEJICH METODY	43
Kapitola 1 Technologie dokumentace	45
Kapitola 2 Technologie donucovacího věznění	81
Kapitola 3 Technologie trestání	101
ODDÍL II REAKCE NA INKVIZITORY	135
Kapitola 4 Podoby individuálního odporu	137
Kapitola 5 Podoby kolektivního odporu	161
Kapitola 6 Manipulace	201
ODDÍL III SPOLEČENSKÝ A POLITICKÝ KONTEXT ..	235
Kapitola 7 Úloha společenského napětí a společenské deformace	237
Kapitola 8 Strukturální omezení	267
Závěr Inkvizitoři a výkon politické moci ve středověké Evropě.	297
Doslov	307
Bibliografie	311
Slovník	331
Rejstřík	337

PODĚKOVÁNÍ

První slova o languedockých inkvizitorech jsem napsal na podzim roku 1983. Od té doby jsem se inkvizitory a jejich protivníky zabýval tím či oním způsobem po dobu delší než jedno desetiletí. V té době jsem nahromadil mnoho dluhů. Zvláštní vděčností jsem povinován pracovníkům různých knihoven a archivů vyjmenovaných v bibliografii, které dnes uchovávají zbytky inkvizičních archivů.

Národní nadace pro stipendia v humanitních vědách mi umožnila uvolnit se na nějakou dobu z pedagogických závazků, abych mohl dokončit první rukopis této knihy. Štědrý grant Výboru pro výzkum na Kalifornské univerzitě v Irvinu mi umožnil získat mikrofilmy téměř všech nepublikovaných záznamů languedocké inkvizice.

Za ta léta jsem nashromáždil také mnoho osobních dluhů. Edward Peters, Richard Kieckhefer, Gavin I. Langmuir a Steven Epstein četli jednotlivé rukopisné verze této knihy a měli mnoho dobrých návrhů. Vděčím také Scottu Waughovi, Stevenu Topikovi, Timothy Tackettovi, Alanu Bernsteinovi, Walteru L. Wakefieldovi, Marjorie Bealové a Henrymu Ansgaru Kellymu za jejich rady a podporu. Zvláštní poděkování náleží Edwardu Petersovi. Bez jeho podpory v samých počátcích mého výzkumu by tato kniha bezpochyby nikdy nebyla napsána.

Většina práce na tomto projektu byla vykonána v období mimořádného shonu v naší domácnosti. Bez neselhávající podpory a přátelství Margaret Shepardové, Roberta Shepada, Margaret McManigalové a Kevina McManigala by pro mne bylo dokončování této knihy mnohem těžší. Alice a Gizmo, kteří se dívali, často z mého klína, na samotný proces kladení slov na papír, mi vždycky připomínali, že život je mnohem víc než jen studium středověkých dějin. Nakonec bych chtěl vyslovit svou vděčnost mé manželce Ruth. Bez ohledu na to, že se sama pustila do náročného doktorského studia právě v době, kdy jsem psal tuto knihu, nacházela si čas nejen na čtení a kritiku jejích četných verzí, ale i na poslouchání toho, co se každému mimo mě muselo jevit jako nekonečné tlachání o různých, ale zcela určitě nudných věcech.

Části této práce, přetištěné zde se svolením, vyšly jako „Středověký inkvizitor při práci. Bernard Gui, 3. květen 1308 až 19. červen 1325,“ v knize *Portréty středověkého a renesančního způsobu života: Eseje na památku Davida Herlihyho*, redigované Stevenem A. Epsteinem a Samuelem K. Cohnem, Jr. (University of Michigan Press, 1996); „Společenské napětí, společenská deformace a inkvizice středověkého Languedocu“, v knize *Křesťanstvo a jeho nespokojenci: vylučování, pronásledování a vzpoury, 1000-1500*, redigované Scottem L. Waughem a Peterem D. Diehlem (Cambridge University Press, 1996); „Languedocká inkvizice a středověká technologie moci,“ *American Historical Review* 94 (1989): 336-359; „Frakční politika ve středověké společnosti: případová studie z Foix ve čtrnáctém století,“ *Journal of Medieval History* 14 (1988): 233-250; © 1988, přetištěno s laskavým svolením Elsevier Science-NL, Sara Burgerhartstraat 25, 1055 KV Amsterdam, Nizozemí, a „Pronásledování kacířů ve středověkém Languedocu: Esej o společenském kontextu potlačovacích kampaní,“ v knize *Entstehung des öffentlichen Strafrechts* (Vznik veřejného trestního práva), redigované Dietmarem Willowei-tem (Böhlau, 1999).

ZKRATKY

Add. MS 4697	Londýn, British Library, Add. MS 4697
AM	Archives Municipales
Bullaire	Jean-Marie Vidal, ed., Bullaire de l'inquisition française au XIVE siècle et jusqu'à la fin du Grand Schisme (Paris, 1913)
Collectorie 404	Vatikán, Archivio Segreto Vaticano, Collectorie 404
Doat	Paříž, Bibliothèque Nationale, Collection Doat
Documents	Célestin Douais, ed., Documents pour servir à l'histoire de l'inquisition dans le Languedoc, 2 vols. (Paris, 1900)
HL	Claude Devic a Joseph Vaissète, Histoire générale de Languedoc, ed. Auguste Molinier, 16 vols. (Toulouse, 1872-1904)
LS	Liber sententiarum Bernarda Guiho, publikovaná ve: Philipp van Limborch, Historia inquisitionis, cui subjungitur Liber sententiarum inquisitionis Tholosanae ab anno Christi MCCCVII ad annum MCCCXXIII (Amsterdam, 1692)
Mansi	J.D. Mansi, ed., Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, 39 vols. (Paris, 1901-1927)
MS 609	Toulouse, Bibliothèque de la Ville, MS 609
MS 4030	Vatikán, Bibliotheca Apostolica Vaticana, MS Vat. Latin 4030
MS 4270	Paříž, Bibliothèque Nationale, MS Lat. 4270
MS 12856	Paříž, Bibliothèque Nationale, MS Lat. 12856
Registre	Jean Duvernoy, ed., Le Registre d'inquisition de Jacques Fournier (1318-1325), 3 vols. (Toulouse, 1965)

POZNÁMKA K CITACÍM Z NEPUBLIKOVANÝCH RUKOPISŮ

V *Liber sententiarum* Bernarda Guiho (Londýn, Britská knihovna, Add. MS 4697) jsou použity dva systémy číslování folií. Jeden, pravděpodobně ze sedmnáctého nebo osmnáctého století, používá arabská čísla. Druhý, zřejmě původní, používá římská čísla, která ale jsou všechna přeškrtnuta čarou. (Tohoto systému číslování využil Limborch ve své edici *Liber sententiarum*). Odkazy na tento rukopis jsou psány arabskými čísly, *ale odkazují na římské číslování folií*. První folia tohoto rukopisu nemají římská čísla. Ta začínají až tabulkou *Tabula omnium personarum sequentis libri* a rostou od 1r do 8v (což odpovídá foliím 10r-17v podle systému založeném na arabských číslech). Na první stránce prvního *sermo generalis* začínají římská čísla znovu od 1r (což odpovídá foliu 18r v systému založeném na arabských číslech). Kde by mohly být pochybnosti o tom, které folio cituji, uvádím odkaz na systém římských čísel i na systém arabských čísel.

Folia v Toulouse, Bibliothèque de la Ville, MS 609, jsou označena jak římskými, tak arabskými čísly. Tyto dva systémy číslování ne vždy souhlasí. V případech, kdy se liší, používám ve svých citacích systém arabských čísel.

Všechny citace z vydání Jean Duvernoy, ed., *Le Registre d'inquisition de Jacques Fournier (1318-1325)*, 3 vols. (Toulouse, 1965), které je plně chybné, byly kontrolovány srovnáním s mikrofilmem Fournierova originál-

ního registra, uloženého ve Vatikánu, Bibliotheca Apostolica Vaticana, MS Vat. Latin 4030. Tam, kde se moje čtení rukopisu liší od Duvernoyova, je to zmíněno v poznámkách.

V citacích z nepublikovaného rukopisného materiálu jsem modernizoval interpunkci a změnil „u“ na „v“ tam, kde to bylo namístě.

ÚVOD

Málo jevů středověké historie vzbuzuje takové vášně jako inkvizice kacířských nepravostí. Mnozí autoři polemik, propagandisté, romanopisci a historikové – amatéři i profesionálové – se zabývali tímto tématem po staletí. Monografie, pojednání, hanopisy a apologie se linuly z tiskařských lisů. Vydání z roku 1983 Vekenéovy *Bibliotheca bibliographica historiae Sanctae Inquisitionis*, základního průvodce literaturou o všech inkvizicích, jak středověkých, tak raně novověkých, uvádí 4808 titulů. I sama fascinace spisovatelů nejrůznějšího druhu tímto tématem se stala předmětem vědeckého studia. *Inquisition* (1988) Edwarda Peterse brilantně vykresluje, jak byly dějiny inkvizice vytvářeny, přetvářeny, znovu objevovány, falšovány a mytologizovány generacemi spisovatelů, kteří sledovali nejrůznější agendy, od vědecké po romantickou a od nestranné po zlomyslnou.

Čtenář se může oprávněně ptát, čím je zdůvodněna další práce o inkvizici ve středověku, když jich bylo už tolik napsáno, zejména když se omezuje jen na oblast jižní Francie známou jako Languedoc. Moje zdůvodnění zní, že návrat k předmětu už tolikrát prostudovanému nám dává mimořádnou příležitost zpracovat případovou studii sociologie středověké politiky.

PŘÍPADOVÁ STUDIE VÝKONU STŘEDOVĚKÉ POLITICKÉ MOCI

K nejdůležitějším aspektům evropské historie v pozdním středověku a raném novověku patří postupné vytváření stále mocnějších politických organizací a rozvoj důslednějších forem vládnutí, zasahujících do života lidí a založených na donucování. Tyto jevy už byly mnohokrát analyzovány. Regály knihoven jsou zatíženy dlouhými řadami knih věnovaných dějinám formování předstátních útvarů a zrodu států ve středověké Evropě, dějinám jejich správy a financí a právněsoudním aparátům, které si tyto státy vytvořily, aby ospravedlnily a zdůvodnily svou moc.

Mnohé z těchto studií přesto působí podivně bezkrevným dojmem. Víme mnoho o tom, jak středověcí panovníci a správci organizovali sami sebe, vedli své záznamy a ospravedlňovali svou moc jeden vůči druhému a vůči svým poddaným. Naše představy o skutečných procesech vládnutí v tomto kritickém období, kdy se vytvářely první charakteristické rysy evropských států, jsou však velmi jednostranné. Je to v podstatě pohled administrátorů shora dolů. Mnohem méně víme o tom, jak bylo úsilí panovníků a správců přijímáno těmi, nad nimiž si nárokovali svou moc. To je zčásti způsobeno povahou dochovaných dokumentů. Středověcí administrátoři, když uchovávali úřední korespondenci, měli tendenci zachovávat pouze svou „odchozí poštu“, tj. záznamy příkazů, které vydali. Nejevili ani zdaleka tentýž zájem o úschovu kopií korespondence došlé od agentů v terénu.

Nicméně hlavní příčinou toho, že víme tak málo o uplatňování vlády v konkrétním, každodenním životě, je ngramotnost mas, které se středověcí administrátoři snažili ovládat. Ovládaní samozřejmě nebyli zcela neschopni se vyjádřit. Za určitých podmínek se rolníci ani dělníci nijak nerozpakovali sdělit svým pánům, co si myslí o jejich počínání. Nicméně obyčejná opatrnost, spolu s okolností, že petice a stížnosti musely být formulovány úředníky, z nichž jejich gramotnost činila téměř nevyhnutelně součást vládnoucí elity, způsobovala, že tyto protesty vyznívaly ve

prospěch ideologií, kterých používali vládci, aby legitimizovali své dominantní postavení ve společnosti. Přímé akce jako bouře a povstání sice po sobě zanechaly dramatickou stopu, ale kronikářské popisy těchto revolt a soudní archivy obsahující záznamy o jejich potlačení opět odrážejí spíše pohled vládců než ovládaných.¹

Záznamy vytvořené languedockými inkvizitory nám však dovolují pohlédnout, byť jen na chvíli, pod roušku, která tak často skrývá realitu středověkého vládnutí. Inkvizitoři byli pečliví ve vedení záznamů. Vytvářeli a uchovávali registra, v nichž byly zaznamenány rozsudky jimi vynesené i přepisy výpovědí, získaných od svědků a podezřelých. V těchto záznamech figurují volky nevolky tisíce osob. Např. v registru vedeném Bernardem de Caux a Jeanem de Sant-Pierre v polovině 40. let třináctého století, které zaznamenává pouze dílčí úsek jejich činnosti, lze napočítat 5518 osob vyšetřovaných těmito inkvizitory.² Naneštěstí se většina těchto záznamů nedochovala. Z dochovaného materiálu je velká část jen urovnaným, suchým katalogem stereotypních kacířských činů a názorů. V tomto zdánlivě nekonečném výčtu běžných projevů kacířství však lze nalézt i výpovědi, které obsahují poutavé a objasňující detaily.³ Někteří inkvizitoři vedle toho sestavovali příručky, jejichž účelem bylo popsat fungování inkvizice a praktiky různých typů kacířství. Posléze i odpůrci inkvizice nezřídka sestavovali petice a stížnosti určené papežům a králům.

Ve svém celku nám tento materiál poskytuje jedinečnou příležitost zblízka zkoumat interakci středověké vládnoucí instituce s lidmi, které se tato instituce snažila ovládat. Můžeme pozorovat v detailu, jak inkvizitoři dělali svou práci - potírání kacířství. Občas můžeme také vytušit, jak byla jejich činnost „přijímána“ languedockým lidem. V dochovaných záznamech lze rozpoznat, jak se někteří lidé snažili inkvizitorům uniknout, jak jim

1 Zajímavou diskusi, která se snaží vysvětlit ideologické koncepty povstání anglických rolníků, uvádí Justice, *Writing and Rebellion*.

2 Tento počet je odvozen z MS 609.

3 Nejpodrobnější je registrum vedené biskupem Jacquesem Fournierem, který řídil inkviziční tribunál v Pamiers na počátku čtrnáctého století. Tiskem vydaná edice má přes 1500 stran.

jiní pomáhali a jiní jimi manipulovali pro své vlastní cíle. Tato kniha proto může být čtena jako případová studie středověkého vládnutí a správy. Může být také čtena jako zkoumání podstaty politické moci ve středověké společnosti. Moc je základním aspektem lidských společenských vztahů, je však velmi obtížné definovat tento fenomén uspokojivým způsobem.⁴ Mnohé definice moci jsou odvozeny od úmyslů a vůle určitých jednotlivců. Moc je pak definována jako dosahování zamýšlených účinků nebo jako schopnost jich dosahovat. Pro Maxe Webera byla moc „pravděpodobností, že určitý aktér společenských vztahů bude s to uskutečnit svou vůli bez ohledu na odpor.“⁵ Velmi často se oněmi zamýšlenými účinky rozumí ovládnutí jednání určité skupiny jednotlivců jiným jednotlivcem nebo skupinou jednotlivců.⁶

Mnozí sociální teoretikové, zvláště ti se strukturalistickými sklony, kritizovali definice moci zdůrazňující vůli, úmysly nebo zájmy jednotlivců za to, že postihují jen část toho složitého a mnohostranného jevu. Pro tyto myslitele není moc věcí, které by patřily určitému jednotlivci, skupině jednotlivců nebo instituci; je to dynamický vztah, proces, který je výsledkem úplného souboru všech společenských vztahů existujících v určité společenské formaci. Tento koncept může být vyjádřen slabými nebo silnými termíny. Může mít podobu prostého uvědomění si, jak to nacházíme u Webera, že ten kdo vykonává moc, musí být schopen překonat odpor vůči jeho vůli.⁷ Může také, jako u Foucaulta, nabývat silné podoby, ve které je moc rozprostřena po celé společenské formaci. Pro Foucaulta nemůže existovat žádná moc bez „ekonomie rozhovorů o pravdě“, která nejen utváří způsob, jak lidé vidí svět, ale také činí nemožným vidět jej jakýmkoli jiným způsobem: „Jsme nuceni vytvářet takovou pravdu o moci, jakou naše společnost vyžaduje, jakou potřebuje, aby mohla fungovat: musíme mluvit tuto pravdu; jsme limitováni nebo, jinak řečeno, odsou-

4 Jako úvod do tohoto problému viz Lukesovy podnětné poznámky v: Lukes, ed., *Power*, s. 1-18, kterým následující diskuse za mnohé vděčí.

5 Weber, *Economy and Society*, 1: 53.

6 Viz např. Dahl, „The Concept of Power,“ citováno v: Lukes, ed., *Power*, s. 2.

7 Weber, *Economy and Society*, s. 93.

zeni k tomu, abychom vyznávali nebo objevovali tuto pravdu. Moc nikdy nepřerušuje svůj výslech, svou inkvizici, svou registraci pravdy: institucionalizuje, profesionalizuje a odměňuje její hledání.⁸ Moc je tudíž všude a nikde. Není to něco, co by náleželo jednomu jednotlivci, jedné skupině nebo jedné třídě a co by bylo vykonáváno tímto jednotlivcem nebo třídou nad jinými. Moc je jsoucno, které ve společnosti stále cirkuluje a vytváří síť, na níž se podílejí všichni jednotlivci a současně jí podléhají i vykonávají ji.⁹

Není mým úmyslem vstupovat do diskuse o tom, jaká je nejlepší definice moci. Namísto toho jsem se jako historik pouze pokusil položit několik otázek (a zcela jistě ne všechny možné otázky) ohledně výkonu moci v jedné zvláštní společnosti, v Languedocu na konci třináctého a na začátku čtrnáctého století. Inkvizitoři usilovali zejména o ovládnutí jednání. O tento aspekt moci jsem se proto zajímal v první řadě. Položil jsem si některé velmi konkrétní otázky ohledně toho, co se inkvizitoři snažili dělat a jak a komu to dělali, a snažil jsem se na tyto otázky odpovědět. Odpovědi na tyto otázky jsou uvedeny v oddíle I. Kapitoly v tomto oddíle se proto ve velké míře zabývají úmysly a vůli určitých jednotlivců a jejich schopností nastolit tuto vůli a uskutečnit tyto úmysly. Otázky položené v tomto oddíle se někomu mohou zdát staromódní, jsou však legitimní a odpovědi na ně nejsou bez zajímavosti.

Snažil jsem se nicméně také vzít v úvahu skutečnost, že moc nemůže být prostě redukována na záležitost vůle a úmyslu případných vládců. Je třeba také zkoumat vůli a úmysly ovládaných. To je s ohledem na povahu středověkých záznamů mnohem obtížnější otázkou, na niž jsem se ale přesto pokusil v kapitolách oddílu II nabídnout určité odpovědi. Kapitoly 4 a 5 zkoumají způsoby, jimiž se někteří Languedocané snažili vzdorovat inkvizitorům. Kapitola 6 se týká jiné, ale přesto příbuzné otázky: jak někteří Languedocané usilovali o získání zdrojů inkvizice a o jejich využití pro své vlastní účely.

8 Foucault, *Power/Knowledge*, s. 93.

9 Tamtéž, s. 98.

Konečně v oddíle III jsem se pokusil zohlednit skutečnost, že moc je víc než prostý výsledek vzájemného působení soupeřících vůlí vládců a ovládaných; je také produktem struktur společnosti jako celku. Když nic víc, ekonomické, sociální a kulturní struktury společnosti nastavují parametry, v jejichž rámci lze moc vykonávat i této moci vzdorovat. Ani zdroje ani možnosti nejsou neomezené; proto jsem se snažil pochopit, jak existující struktury languedocké společnosti a politiky usnadňovaly nebo zdržovaly práci inkvizitorů.

Při zkoumání činnosti languedockých inkvizitorů jsem se soustředil na období mezi léty 1275 a 1325. Mé důvody pro to byly dvojího druhu. Za prvé je to období, pro které je činnost inkvizitorů nejpodrobněji dokumentována. Z toho období máme k dispozici registra zaznamenávající výpovědi podané svědky před inkvizičními tribunály v Carcassonnu, v Albi a v Pamiers.¹⁰ Z Toulouse máme rozsáhlé registrum rozsudků vynesených Bernardem Guim, které nám poskytuje velmi úplné informace o inkvizičním trestním systému.¹¹ Gui také napsal příručku inkvizičních postupů, která poskytuje značný vzhled do jeho způsobu práce.¹² I jiné dokumenty pomáhají vrhat světlo na činnosti inkvizitorů v tomto období. Sem patří královské dopisy a nálezy různých papežských komisí, které vyšetřovaly zacházení s vězni inkvizice a činnost Bernarda de Castanet, biskupa v Albi.¹³ Konečně mnoho cenných informací o významném hnutí opozice proti inkvizici, které nabylo určitější podoby bezprostředně po roce 1300, lze získat průzkumem dlouhého záznamu z roku 1319 o procesu s františkánem Bernardem Délicieux, který byl obviněn, že otrávil papeže Benedikta XI., účastnil se čarodějnictví, pomáhal kacírům a naváděl ke kacírství tím, že odporoval inkvizitorům.¹⁴

10 Viz, v pořadí, Pales-Gobilliard, ed., *Geoffroy d'Ablis*; MS 12856; Davis, ed., *The inquisition at Albi*; a *Registre*.

11 To je publikováno jako dodatek k: Limborch, *Historia inquisitionis*.

12 Gui, *Practica inquisitionis*; část této práce byla reeditována a přeložena do francouzštiny jako *Manuel de l'inquisiteur*.

13 Výpovědi shromážděné při vyšetřování biskupa z Albi jsou v *Collectorie* 404.

14 MS4270.

Můj druhý důvod pro to, abych se omezil na období po roce 1275, je ten, že kolem toho roku už inkvizitoři plně rozvinuli své metody identifikace, stíhání a souzení kacířů a jejich příznivců. Rané období, kdy se *languedocká* inkvizice teprve utvářela, bylo už popsáno mnoha historiky. Vzhledem k tomu, že mým cílem nebylo zkoumat, jak inkvizitoři vytvářeli své metody, nýbrž jak těchto metod, už plně funkčních, používali, je moje volba logická. Tam, kde záznamy ze zmíněné rané fáze činnosti inkvizitorů vrhají světlo na problémy, kterými jsem se zabýval, jsem však neváhal jich využít.

STŘEDOVĚKÉ KACÍŘSTVÍ A LANGUEDOC

Protože mým cílem je zkoumat určité aspekty sociologie středověkého politického jednání a společenského ovládnutí, nebudu se zde pokoušet o podání úplného obrazu středověké inkvizice ani kacířských hnutí, proti kterým bojovala. Čtenář, který se o tyto otázky zajímá, může najít mnoho výborných prací, které pojednávají o tomto předmětu. Následující základní informace o kacířství a *Languedocu* nicméně pomůže čtenářům, kteří dosud nejsou s těmito tématy obeznámeni, aby mohli bez potíží sledovat naši diskusi.

Dvanácté století bylo svědkem vzniku rozsáhlých lidových kacířských hnutí na většině území západní Evropy. Příčiny tohoto jevu jsou složité a jsou stále předmětem živé debaty.¹⁵ Lidové kacířství bylo zčásti výsledkem hlubokých změn v náboženské kultuře středověké Evropy. Tyto změny zahrnovaly šíření gramotnosti a zvyšující se úroveň náboženského povědomí mezi laiky. Mnozí laici, muži i ženy, hledali cesty k uskutečnění svých tužeb po bezprostřednějším zapojení do duchovního života, což vedlo některé z nich do konfliktu s církví, jejíž hierarchické struktury byly vytvořeny v dobách, kdy hlavní

15 Viz např. Asad, „Medieval Heresy“; Nelson, „Society, Theodicy, and the Origins of Heresy“; Russell, „Origins of Medieval Heresy“; Lambert, *Medieval Heresy*, s. 3-61; a Moore, *Origins of European Disent*, s. 263-283, a „Heresy, Repression, and Social Change.“

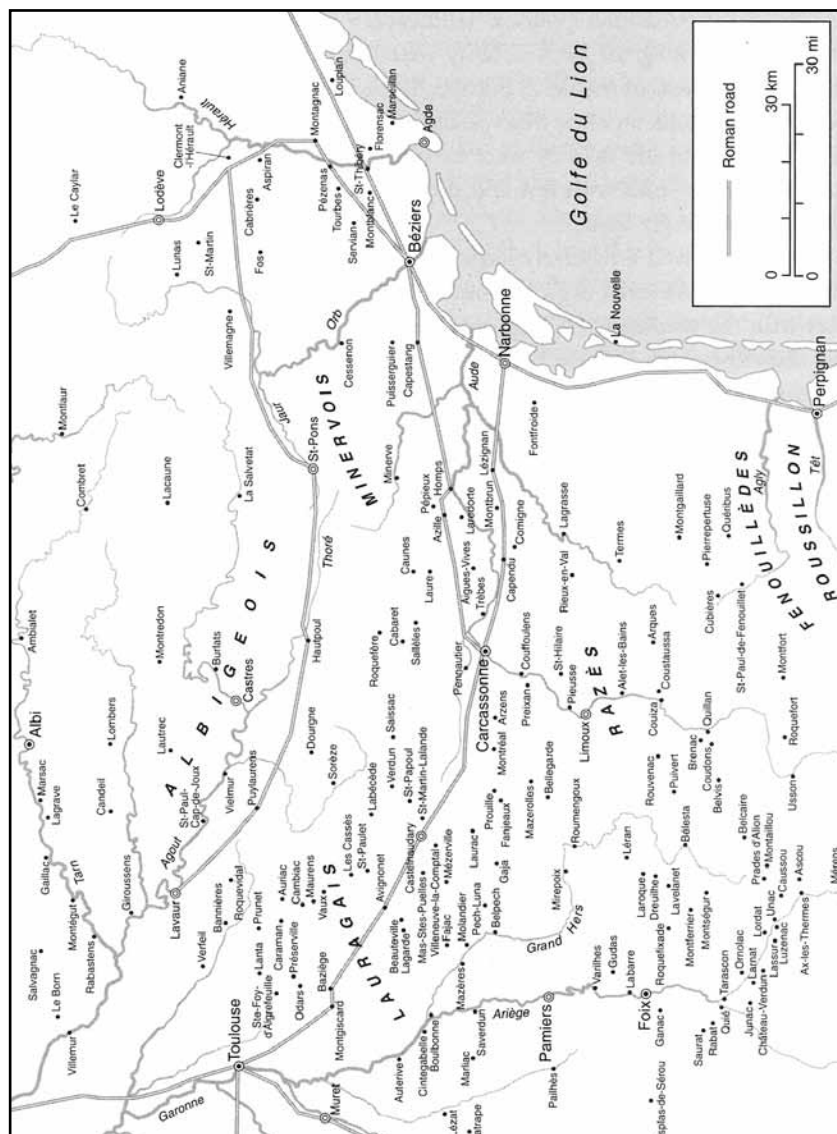
masu věřících představovali negramotní rolníci, zaujatí zejména záležitostmi rituálu. V novém duchovním klimatu dvanáctého a třináctého století bylo mnoho lidí silně přitahováno modelem *vita apostolica*, způsobem života Krista a jeho bezprostředních učedníků, který byl založen na chudobě a kázání.¹⁶ Ale *vita apostolica* mohla také vyvolávat nežádoucí srovnávání se soudobou církví, která byla pohádkově bohatá a kázáním se příliš nezabývala.

Šíření kacířství také souviselo s vývojem uvnitř samotné církevní hierarchie. Vysocí představitelé církve, biskupové a opati, byli současně nositeli značné politické moci, a byli tudíž citliví na každou náboženskou kritiku, která zpochybňovala struktury laické společnosti. Církev se v té době nacházela v procesu stále se zpřesňujícího definování své organizace a své víry. Intelaktuální obroda, kterou spojujeme s renesancí dvanáctého století a se vznikem univerzit ve třináctém století, měla pro církev významné důsledky. Právní vzdělanci studovali, racionalizovali a zjemňovali její právo. Teologové, které školy vycvičily v logických disciplínách, podrobovali zavedenou soustavu církevní věrouky a praxe podobné proceduře racionalizace a zjemňování. Úspěch římských biskupů v jejich úsilí o postavení uznaných vůdců latinsky mluvící církve poskytl této církvi zdroj konečných a autoritativních rozhodnutí ve věcech víry, praxe a kázně. Církev proto byla ve dvanáctém a třináctém století mnohem vyspělejší a sebevědomější než v předchozích staletích. Byla také mnohem lépe vyzbrojena k rozeznávání způsobů jednání a víry odporujících jejím nově formulovaným normám a k označování takového jednání a víry za nepravověrné, a proto trestuhodné.

Jednou z oblastí, kde se kacířství pevně usadilo, byla část jižní Francie známá jako Languedoc. Tato oblast, jejíž střed je zhruba definován městy Toulouse, Carcassonne a Narbonne, byla ve středověku bohatým a prosperujícím teritoriem. Languedoc byl se svým diverzifikovaným zemědělstvím hustě obydlen a poměrně značně urbanizován.¹⁷ Struktura společnosti v Languedocu konce dvanáctého a začátku třináctého století

16 Viz Chenu, *Nature, Man and Society in the Twelfth Century*, s. 202-269, a Grundmann, *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, s. 13-50.

17 Obvyklý odhad počtu obyvatel Languedocu počátkem čtrnáctého století činí 1,5 milionu. Viz Wolff, ed., *Histoire du Languedoc*, s. 217.

Zdroj: Upraveno podle Belperrona, *La Croisade contre les albigeois*

byla značně složitá; velmi zjednodušeně řečeno byla méně feudalizována než v severní Francii a panství v ní hrála menší úlohu.¹⁸ Na začátku třináctého století existovala v Languedocu řada velkých knížecích rodů, jako byla hrabata z Toulouse, hrabata z Foix a vikomti z Carcassonnu. Bylo zde také mnoho drobné šlechty. Ve věcech dědictví praktikovaly větší místní dynastie právo prvorozenství, nižší šlechta však nikoliv. Otec sice mohl upřednostnit svého nejstaršího syna, zvykové dědické právo však přálo rovnému dělení mezi mužské dědice.¹⁹ Trendu postupného chudnutí, který byl důsledkem těchto dědických zvyklostí, čelili mnozí nižší šlechtici tak, že spojovali své statky do sdružených panství; ta byla v Languedocké politické krajině obvyklým jevem.²⁰ Vztahy nadřazenosti a podřízenosti nebyly mezi místní šlechtou tak organizovány a racionalizovány jako v některých jiných částech středověké Evropy. Někteří šlechtici byli vazaly a drželi léno jako odměnu za různé služby; vazalství a držení léna však nebyly v životě aristokratů tak významné jako v severní Francii. Vazalové byli svým pánům zavázáni jen nečetnými povinnostmi a jejich páni nad nimi uplatňovali svou autoritu v tomu odpovídající snesitelné míře.²¹

Rolníci se těšili poměrně značné osobní svobodě a volnosti v nakládání se svou půdou. Organizace panství ve smyslu pevného spojení nemovitostí nájemců s provozem panského statku prostřednictvím povinné roboty pravděpodobně nebyla jinak zvlášť rozvinuta.²² I když měli rolníci vůči svým pánům mnoho povinností a byly na ně uvaleny *tailles* a různé *banalités*, mohli se svou půdou do značné míry volně nakládat.²³ Po zaplacení

18 Značně zhuštěný náčrt Languedocu v předvečer albigenské křížové výpravy podává Given, *State and Society*, s. 19-25.

19 A. Molinier, „Etude sur l'administration féodale dans le Languedoc“, s. 151; Bourin-Derruau, *Villages médiévaux en Bas-Languedoc*, 1: 149-152.

20 Griffé, *Le Languedoc cathare de 1190 à 1210*, s. 144.

21 Viz Giordanengo, „La Feodalité“, s. 191; Higounet, „Le Groupe aristocratique en Aquitaine et en Gascogne“, s. 569-571; a Ourliac, „Le Pays de la Selve“, s. 582. Opačný názor má však Bourin-Derruau, *Villages médiévaux en Bas-Languedoc*, 1: 266.

22 Magnou-Nortier, *La Société laïque et l'église*, s. 141-142.

23 O dávkách, které museli rolníci v zázemí města Béziers platit svým pánům, viz Bourin-Derruau, *Villages médiévaux en Bas-Languedoc*, 1: 128-133, 228-237.

příslušných dávek mohli své nemovitosti zcizit nebo pronajmout.²⁴ V průběhu dvanáctého a třináctého století získaly mnohé usedlosti značnou míru samosprávy. Už v jedenáctém století se ve velké části Languedocu objevily velké, kompaktní a ohrazené usedlosti známé jako *castra* (sing. *castrum*). Aktivní roli v řízení náboženských a dobročinných aktivit v těchto komunitách hrály místní osobnosti. Ujímal se odpovědnosti za údržbu budovy místního kostela a v mnoha místech přebíraly správu nemocnic, domů malomocných a jiných dobročinných institucí. V některých *castra* tyto osoby splynuly se skupinou mužů sloužících místnímu pánovi a vytvořily tak jádro samosprávných rad, které vznikly v mnohých *castra* a vsích po roce 1200.²⁵

Jedním z nejvýraznějších rysů středověké languedocké společnosti byla poměrně hustá síť měst. Když počínaje jedenáctým stoletím došlo k oživení obchodního ruchu, zažila města v této oblasti, z nichž mnohá mohla datovat své počátky do doby římské říše, značný demografický a ekonomický růst. Languedoctí kupci vytvořili rozsáhlou obchodní síť zasahující do Středozemí i k atlantickému pobřeží. Mnohým městům, zbohatlým díky rozvoji obchodu a řemesel, se podařilo získat značný stupeň politické autonomie. Nejmocnější a nejúspěšnější z nich bylo město Toulouse. Bylo založeno na křižovatce několika obchodních tras a počet jeho obyvatel ve dvanáctém století dramaticky rostl; kolem roku 1200 už bylo největším městem v Languedocu. Časem získali měšťané od svého hraběte právo řešit své vlastní záležitosti prostřednictvím volené rady a vykonávat soudní pravomoc v nejdůležitějších právních záležitostech, které se týkaly jich samotných. Na počátku třináctého století Toulousané rozšířili svou moc a vliv za městské hradby a přiměli místní šlechtice, aby zrušili nebo snížili mýtní poplatky vybírané od města za jeho tržní provoz. Žádné jiné město v Languedocu nezískalo tolik nezávislosti na svém tradičním pánovi a tolik moci nad svým venkovským okolím. Mnohým jiným městům se však také podařilo získat významnou míru politické autonomie.²⁶

24 Partak, „Structures foncières et prélèvement seigneurial,“ s. 10-11.

25 Bourin-Derruau, *Villages médiévaux en Bas-Languedoc*, 1: 273-326.

26 Wolff, ed. *Histoire du Languedoc*, s. 161-163.

Tato bohatá, dynamická oblast se ukázala být vnímavou k četným kacířským směrům, které proudily Evropou dvanáctého a třináctého století. Historikové navrhli pro tuto vnímavost řadu vysvětlení. Někteří tvrdili, že kultura této oblasti byla, měřeno standardy zbytku středověké Evropy, nebývale kosmopolitní, což způsobilo, že Languedocané se stali snášenlivými k náboženské rozmanitosti. Také existence venkovské šlechty, jejíž antiklerikalismus byl podnícen její nedávnou ztrátou kontroly nad desátky a církevním majetkem, byla vyzdvihována jako vysvětlující činitel. Jiní argumentovali tím, že chronická politická nejednotnost a válečné konflikty, které ničily značnou část Languedocu koncem dvanáctého století, ztěžovaly spolupráci mezi církevními a světskými úřady při potlačování kacířských myšlenek. Konečně se poukazovalo i na to, že místní klerici, přestože asi nebyli zkorumpovanější než jinde v Evropě, nebyli příliš hluboce zasaženi novými myšlenkovými a duchovními proudy, které postupně transformovaly církev; postrádali tudíž jak vůli, tak i schopnost efektivně bojovat s kacířstvím.²⁷ Ať byly příčiny, které učinily Languedoc úrodnou půdou nepravověří, jakékoli, počátkem třináctého století se zde kacířství pevně uchytilo.

Nejpopulárnějším kacířským hnutím byla zvláštní dualistická sekta, kterou známe jako katarství.²⁸ Kataři věřili, že tento svět a všechno v něm je stvořením Satana (různě vykládaného buď jako padlý anděl nebo jako zlý bůh, stejně věčný jako dobrý bůh, který stvořil nebe). Svět je také vězením, ve kterém Satan drží v zajetí anděly, které se mu podařilo odlákat z nebe dobrého boha. Aby tito duchové zapomněli na svůj nebeský původ, Satan je uzavřel v lidských tělech. Když jednotlivec zemře, jeho duše – jeho andělské já – opustí tělo a ve vzduchu ji sužují démoni, dokud nenalezne útočiště v lůně prvního těhotného tvora, na

27 Stručný souhrn příčin toho, že Languedoc byl úrodnou půdou pro šíření kacířství, uvádí Wakefield, *Heresy, Crusade, and Inquisition*, s. 77-80, a Lambert, *Medieval Heresy*, s. 81-85.

28 Stručný úvod do problematiky této sekty s bibliografickými odkazy uvádí Lambert, *Medieval Heresy*, s. 105-146. Viz též *Historiographie du Catharisme* a Borst, *Die Katharer*. Otázka původu katarské sekty je diskutabilní a nejasná záležitost a my se u ní na tomto místě nebudeme zdržovat.

kterého případně, lidského nebo zvířecího. K vykoupení těchto zajatých duší poslal dobrý bůh do světa jednoho ze svých andělů, kterého kataři ztotožnili s Ježíšem Nového zákona, aby jim odhalil jejich pravou bytnost. Na rozdíl od Krista katolické církve tento spasitel nebyl sám bohem, nevzal na sebe lidské tělo a nezemřel na kříži. Katarský spasitel odkázal svým následovníkům schopnost provádět ústřední obřad katarské víry, *consolamentum*. To byl křest svatým duchem, udílený vkládáním rukou. Ti, kdo jej obdrželi, byli zbaveni poskvrny hříchu; když zemřeli, jejich duše se nepřetělily, ale vrátily se do nebe.

Sekta se dělila do dvou skupin, které inkvizitoři označovali jako „dokonalé“ (*perfecti*; fem. pl. *perfectae*) a „věřící“ (*credentes*; sing. *credens*). *Perfecti*, které kataři sami nazývali Dobrymi křesťany nebo Dobrymi muži a Dobrymi ženami, byli jednotlivci, kteří po zkušebním období obdrželi *consolamentum*. Zasvětili své životy kazatelství a udílení *consolamenta* těm, kdo byli blízko smrti, aby je tak vysvobodili z vězení tohoto světa. Dobří mužové byli vzorem i svým životem přísného odtříkání. Vzhledem k tomu, že pohlavní styk dával vznikat tělesným obálkám, které pak věznily duše v tomto světě, žili *perfecti* životem úplné pohlavní zdrženlivosti. Nadto se zdržovali jedení živočišných těl a produktů, včetně masa, sýra, mléka, vajec atd. Svědomitě se vystříhali všech ostatních hříchů, jako např. lži, protože každý hřích – smilstvo, vražda nebo jedení vejce – by zrušil účinek *consolamenta*.²⁹

Credentes, přísně vzato, nebyli členy katarské církve. Poněvadž ještě neobdrželi *consolamentum*, setrvali v bahně tohoto světa hříchu a byli odsouzeni k převtělování. Věřící z nich dělal jejich souhlas, že přijmou spásu přinášející *consolamentum* z rukou Dobrých mužů, až přijde jejich poslední hodina. Tato příslušnost k sektě byla symbolicky vyjádřena obřadem známým jako *melioramentum* (který inkvizitoři chápali jako akt „uctívání“), při němž se věřící pokořil před Dobrým mužem, vyměnil si s ním polibek a požádal jej, aby se za něho přimlouval u Boha.

29 Když inkvizitoři použili termínu „kacíř“ (*haereticus*), měli téměř vždy na mysli katarské Dobré muže. Většina stíhaných a odsouzených lidí nebyli „kacíři“ v tomto úzkém smyslu. K jejich označení používali inkvizitoři rozsáhlý rejstřík výrazů, rozlišujících různé formy napomáhání samotným „kacířům“. Abych se vyhnul nadbytečným opisům, budu všechny, kdo podporovali kacířství jakéhokoli typu, nazývat „kacíři“, ať se jednalo o katarské Dobré muže nebo ne.

Na počátku třináctého století se katarství v Languedocu značně rozšířilo. Zdá se, že nalezlo příznivou odezvu u všech vrstev společnosti, od členů významných knížecích rodů až k prostým rolníkům. Katarští Dobří mužové a Dobré ženy žili otevřeně v konventech, které bylo možno najít v mnoha městech a vsích. Byli také organizováni do teritoriálních diecézí. Těm předsedali biskupové, kteří měli pomocníky označované jako „starší“ nebo „mladší“ synové.

Další kacířské hnutí, které se v Languedocu na počátku třináctého století těšilo značné podpoře, bylo valdenství. Víra této skupiny se nelišila od víry katolické církve tak radikálně jako víra katarů. Ve skutečnosti byli první valdenští inspirováni toutéž fascinací apoštolským životem (*vita apostolica*) Krista a jeho bezprostředních učedníků, která později pohnula sv. Františka z Assisi, aby se vydal za svým posláním. Zakladatel hnutí, lyonský kupec jménem Valdès, se někdy v polovině 70. let dvanáctého století rozhodl vzdát se svého bohatství a zasvětit svůj život chudobě a kázání. Nechal přeložit části bible a některá díla církevních otců do místního jazyka.

Valdès byl zpočátku zcela pravověrný. Když však jeho mise začala být úspěšná a on začal získávat následovníky, dostal se do střetu s místními církevními autoritami. Ústředním bodem sporu byla touha Valdèse a jeho přívrženců kázat. Podle kanonického práva bylo ke kazatelství nutné svolení místního biskupa. Situace se stala natolik neúnosnou, že se Valdès a jeho přívrženci odvolali k papeži Alexandru III. Valdès a papež se setkali roku 1179 v Římě během třetího lateránského koncilu. Valdès udělal na Alexandra příznivý dojem; papež schválil jeho přísahu chudoby. V klíčové záležitosti kazatelství jej však Alexandr požádal, aby si opatřil svolení místních církevních úřadů.

Valdenským se však nepodařilo vyjít po dobrém s lyonským arcibiskupem. Svolení ke kazatelství jim bylo odepřeno, oni však přesto kázali. Kolem roku 1182 byli vyobcováni z církve a vyhnáni z města. Někteří z nich zamířili do Languedocu, kde pravděpodobně prováděli propagandu proti katarům. Roku 1184 je papež Lucius III. vyobcoval jako kacíře. Teprve po svém vyobcování začali Chudí z Lyonu, jak se jim říkalo, rozvíjet

nepravověrné ideje. Pronásledování církevními autoritami spolu s nadšením pro Písmo svaté postupně přivedlo mnohé z nich k závěru, že každá složka soudobé církevní organizace a praxe, která nemá oprávnění v Písmu, je nelegitimní. Takto zavrhlí přísahu a prolévání krve; tím ovšem podkopávali základy veškeré světské autority. Popírali také, že církev by měla právo zakázat jim kazatelství; nadto v rané fázi svého vývoje umožňovali kázat i ženám. Rozvinuli praxi zpovědi laikům. Jejich biblický fundamentalismus je dovedl k popření existence očištky a tím hodnoty modliteb za mrtvé. Nadto tvrdili, že z uctívání obrazů a konání poutí neplyne žádný duchovní užitek. Jedna odštěpená skupina v Languedocu, zavržená samotným Valděsem, tvrdila, že pouze její členové mohou udílet pravý křest. Nakonec mnozí valdenští přijali donatistické stanovisko, že účinnost svátosti závisí na mravnosti kněze, který ji uděluje.³⁰

Koncem dvanáctého století vyburcoval rozmach kacířství v Languedocu papeže k činu. Inocenc III. (1198-1216) začal řešit problém z gruntu. Pustil se do reorganizace horních vrstev languedockého duchovenstva, přesvědčoval místní světské vrchnosti, aby mu pomáhaly v potlačování kacířství, a podpořil úsilí sv. Dominika o boj proti katarům kazatelskou kampaní žebravých bratří, jejichž příkladně skromný způsob života měl soutěžit se vzorem katarských *perfecti*. Výsledky na všech frontách však byly hubené. Když byl 14. ledna 1208 zavražděn Pierre de Castelnau, legát Inocence III., papež dospěl k závěru, že odpovědnost za to padá na toulouského hraběte. Rozhodl se, že nastal čas použít sílu k vypuzení languedockých knížat z jejich panství a nahradit je lidmi, kteří by byli ochotni kacíře pronásledovat. Proto vyhlásil křížovou výpravu. Výzvy uposlechlo mnoho šlechticů, většinou ze severní Francie. Jejich vpád do Languedocu v červnu 1209 odstartoval řetěz válek, známých jako albigenské křížové výpravy, které se vlekly po dvacet let. Křížáci si vybrali za vůdce severofrancouzského barona Simona de Montfort. I když Simon a jeho spolubojovníci měli zpočátku značné úspěchy, nikdy se jim

30 Stručný úvod do dějin valdenských uvádí Lambert, *Medieval Heresy*, s. 62-77, 147-171, a Wakefield, *Heresy, Crusade, and Inquisition*, s. 43-47. Viz též Selge, *Die ersten Waldenser*; Gonnet a Molnár, *Les Vaudois*; a Audisio, *Les „Vaudois“*.

nepodařilo přimět k poslušnosti celý Languedoc. Po Simonově smrti roku 1218 během obléhání města Toulouse se Raimondovi VII., toulouskému hraběti, podařilo znovu ovládnout velkou část oblasti.

Francouzská monarchie, zaměstnaná svými problémy s Angličany, se v počátečních fázích snažila do konfliktu nevměšovat. Teprve ve 20. letech 13. století se kapetovští monarchové začali v tomto boji doopravdy angažovat. Roku 1226 král Ludvík VIII. odkoupil nároky dědiců Simona de Montfort a vtáhl s armádou do Languedocu. I když Ludvík na zpáteční cestě z tohoto tažení zemřel, jeho pobočníci pokračovali ve válce. Roku 1229 byl hrabě Raimond VII. donucen se podrobit. Ustanovením Pařížské smlouvy byl východní Languedoc přímo začleněn do královské domény. Raimond VII. si podržel své toulouské hrabství, ale jeho dcera a dědička byla provdána za Alfonse de Poitiers, bratra krále Ludvíka IX. Když Raimond roku 1249 zemřel, Alfons hrabství zdědil. Protože ani on, ani jeho manželka nezanechali žádné dědice, připadlo hrabství po jejich smrti roku 1271 monarchii.

Albigenské křížové výpravy tak přinesly francouzským králům velké teritoriální zisky, ale kacířství v Languedocu nevyhladily. Ozbrojený odpor stoupenců katarů působil problémy ještě po mnoho let. Teprve podmaněním hradů Montségur roku 1244 a Quéribus roku 1255 byly tyto problémy s konečnou platností vyřešeny. Po křížových výpravách a zavedení francouzské královské nadvlády bylo už nadále nemožné, aby kataři a valdenští žili otevřeně. Kacíři byli zahnáni do podzemí, na venkově však zůstali pevně zakotveni. K jejich vykořenění bylo nutno vytvořit novou instituci - inkvizici kacířských nepravostí.

POČÁTKY INKVIZICE KACÍŘSKÝCH NEPRAVOSTÍ

Když se ve dvanáctém století stalo lidové kacířství závažným problémem, církev byla na rozpacích, co s ním. Kanonické právo neurčovalo jednoznačné postupy pro zacházení s kacíři a chyběly účinné instituci-

onální nástroje k jejich vyhledávání, stíhání a trestání. Církevním autoritám dlouho nebylo dostatečně známo, v co kacíři věří a co praktikují, přičemž pokušení ztotožnit soudobé disidenty s herezemi zmiňovanými v dílech církevních otců bylo silné.

Zabývat se kacíři bylo povinností místních biskupů, z nichž mnozí nejevili pro věc přílišný zápal. I když se někdy podařilo zadržet osoby podezřelé z kacířství, metody používané k dokázání jejich viny, založené na božích soudech a přísahách, byly primitivní a nespolehlivé.³¹ Kanonické právo se také nevyjadřovalo jasně k otázce, co dělat s usvědčenými kacíři. Biskupové mohli takové lidi předat světským úřadům k patřičnému potrestání, ale až do roku 1157 to nebyla jejich povinnost. Pokud si svěští vládci sami nečinili nárok na trestání kacířů, biskupové v tomto raném období obvykle kacíře pouze vyobcovali z církve a vyhnali je z diecéze, i když někdy je také věznili.³² Někteří kacíři byli lynčováni rozvášněným davem.

Koncem dvanáctého a začátkem třináctého století se církev postupně zbavila těchto svých nedostatků při zacházení s kacíři. Dekrety koncilů a papežů definovaly kanonické právo ve vztahu ke kacířům. Roku 1184 papež Lucius III. vydal dekretál *Ad abolendam*. Ten stanovil, aby všichni kacíři a ti, kdo jim věří, jejich zastánci a obdivovatelé byli z církve vyobcováni. Ti, kdo byli shledáni vinnými kacířstvím, měli být předáni světské moci k patřičnému potrestání (jehož povaha zůstala neupřesněna). Na biskupech se požadovalo, aby dvakrát ročně navštěvovali farnosti, kde se podle zpráv vyskytovalo kacířství, a vyhledávali osoby z kacířství podezřelé.³³ Roku 1199 Inocenc III. v dekretálu *Vergentis in senium* učinil důležitý krok tím, že připodobnil kacířství ke zradě, jak ji definuje římské právo. Majetek kacířů měl být světskou vrchností zabaven a jejich dědici měli být vydědění.³⁴ Císař Fridrich II. vtělil toto zpřísnění kanonického práva do práva říšského a ustanovil, že trestem pro nekající se kacíře má být smrt na

31 Lambert, *Medieval Heresy*, s. 66-67.

32 Moore, *Origins of European Disent*, s. 252.

33 Anglický překlad tohoto dekretálu uvádí Peters, ed., *Heresy and Authority*, s. 170-173.

34 Peters, *Inquisition*, s. 48.

hranici.³⁵ Ta se stala trestem všeobecně používaným v celé západní Evropě, včetně francouzského království. Kanoničtí právníci, církevní koncily a papežové dále diskutovali a vytvářeli normy pro patřičné zacházení s kacíři a jejich stoupenci. Na konci třináctého století měla církev k dispozici propracovanou a rozvinutou soustavu práva řešícího problém kacířství.³⁶

V průběhu třináctého století získala církev také lepší představu o povaze kacířských hnutí, proti kterým se snažila bojovat. Katoličtí apologeti a polemici cítili, že k tomu, aby mohli účinně odmítat kacířská učení, je nejprve nutno je popsat. Jakmile byli zřízení papežští inkvizitoři, poskytl výsledky jejich vyšetřování informace o povaze kacířské víry a praxe. Tyto informace řada inkvizitorů představila ve svých pojednáních, určených k poučení jiných inkvizitorů.³⁷ V polovině třináctého století tak už měli lovci kacířů v ruce solidní informace o povaze odlišně smýšlejících a jednajících lidí, které pronásledovali.

Ústředním bodem tažení středověké církve proti kacířství bylo vytvoření specializované instituce, papežské inkvizice, pověřené výslovně úkolem odhalování, stíhání a trestání kacířů a jejich sympatizantů. Když neuspěla snaha místních biskupů o vymýcení kacířství, papež se rozhodl pro jmenování zvláštních soudců pověřených pronásledováním kacířů. Při výběru lidí pro plnění tohoto úkolu se papež obrátil na nové žebrařé řády, které vznikly počátkem třináctého století, dominikány a františkány. Zejména dominikáni byli zvláště povoláni k boji proti kacířství. Byla to právě touha odvrátit lid Languedocu od katarství, která na počátku 13. století inspirovala sv. Dominika k založení jeho řádu kazatelů. Roku 1231 papež Řehoř IX. ustanovil převora dominikánského konventu v německém Řezně delegovaným soudcem a pověřil jej vyhledáváním osob podezřelých z kacířství.

Zanedlouho poté byli i v Languedocu jmenováni první papežští inkvizitoři. V dubnu roku 1233 pověřil Řehoř IX. provinciální převory domi-

35 Powell, ed. a překl., *The Liber Augustalis*, s. 7-10.

36 Nejlepším úvodem je Maisonneuve, *Etudes sur les origines de l'inquisition*, s. 151-198, 243-368.

37 Základním průvodcem touto literaturou je Dondaine, „Le Manuel de l'inquisiteur.”

nikánů v Languedocu, aby vybrali muže vhodné k inkvizitorské službě. Nakonec byly ve městech Toulouse a Carcassonne ustaveny inkvizitorské tribunály, obsazené dominikány. Ustavení papežských inkvizitorů však neodstavilo biskupy od provádění jejich vlastní inkvizice. Namísto toho se od roku 1317 vyžadovalo na biskupech a inkvizitech, aby v postupu proti kacířům spolupracovali.³⁸ Většina biskupů byla spokojena s tím, že hlavní tíha potlačování kacířství připadla na bedra papežských inkvizitorů. Občas však někteří languedočtí preláti ve spolupráci s dominikánskými inkvizitory zakládali své vlastní inkviziční tribunály. Jak uvidíme, biskupové z Albi a Pamiers byli při stíhání kacířů obzvláště horliví.

Když se inkvizitoři ujali v Languedocu své práce, zabývali se nejprve katary a jejich přívrženci a poté valdenskými. Během času získali inkvizitoři také soudní pravomoc nad jinými typy přestupníků. Mezi ně se počítali ti, kdo se poskvřili čarodějnictvím, stejně jako židovští konvertité ke křesťanství, kteří se vrátili ke své původní víře. V dochovaných záznamech lze nalézt pod těmito tituly jen ojediněle stíhané jednotlivce. Závažnější však bylo nové kacířské hnutí, které se vynořilo během prvních let čtrnáctého století a které označují jako béguinství. Béguini, obvykle členové františkánského třetího řádu, byli stoupenci františkánů-spirituálů.³⁹ Přidržovali se přísného výkladu významu a úlohy chudoby v řeholi sv. Františka, považovali za mučedníky františkány upálené u Marseilles roku 1318 za to, že odmítli přijmout pravidla chudoby obsažená v bule papeže Jana XXII. *Quorundam exigít*, uctívali languedockého františkána-

38 Lea, *Inquisition of the Middle Ages*, 2: 96-97.

39 Základní prací o beguinech je Manselli, *Spirituali e Beghini in Provenza* (přeloženo do francouzštiny jako *Spirituels et Béguins du Midi*). Tito kacíři nesmějí být zaměňováni s bekyněmi v severní Evropě, což byly ženy, které vedly zbožný život, často ve skupinách, ale neskládaly řeholní slib a nemusely dodržovat formální pravidla. O těchto ženách a jejich potížích s církevními autoritami viz McDonnell, *Beguines and Beghards. Poznámka překladatelů*: Souvislost mezi zmiňovanými bekyněmi v severní Evropě a mužskou odnoží jejich hnutí – beghardy na jedné straně a béguiny v Languedocu na druhé straně zřejmě existuje, je však málo prozkoumána. Abychom zachovali autorovo odlišení obou hnutí, používáme pro languedocké hnutí termínů „béguin/béguinka“ na rozdíl od severoevropských, i v českém protřetí obvyklých termínů „beghard/bekyně“.

-spirituála Pierra-Jeana Olivioho jako velkého učitele a světce a hleděli na papeže Jana XXII. (1316-1334) jako na mystického antikrista.

Přestože je obvyklé mluvit o středověké inkvizici – a na následujících stránkách budu i já označovat různé inkviziční tribunály, které působily v Languedocu třináctého a čtrnáctého století, jako „inkvizici“ – je toto označení někdy nesprávné. Ve středověku neexistovala jediná inkvizice s nějakým Velkým Inkvizitorem v čele, který by z Říma na tento Svatý úřad dohlížel. Namísto toho zde prostě byla po Evropě rozestá řada inkvizičních tribunálů, obsazených soudci delegovanými papežem, z nichž někteří byli dominikáni a jiní františkáni. Nikdy nebyli integrováni do jedné organizace; naopak, nebylo podniknuto prakticky žádné opatření k zajištění vzájemné koordinace mezi nimi.⁴⁰

Přesto inkviziční tribunály, i když nebyly součástí jediné panevropské instituce, měly společné znaky. Jako soudci delegovaní papežem byli inkvizitoři přímými podřízenými papeže, a byli tudíž vyjmuti z běžné biskupské pravomoci a dohledu. Inkvizitoři postupovali proti osobám podezřelým z kacířství *ex officio*, z moci svého úřadu, aniž by museli čekat, až bude proti podezřelým vzneseno formální obvinění. Ti, kdo před inkvizitory předstoupili, museli složit přísahu a svědčit proti sobě pod hrozbou stíhání pro odmítnutí výpovědi nebo pro křivou přísahu. Všechna řízení byla tajná. Nadto byla obviněným obvykle odepírána pomoc obhájců nebo notářů. Zpravidla jim také nebyla sdělována jména těch, kdo svědčili proti nim. Inkviziční tribunály navíc přijímaly výpovědi osob, které by za jiných okolností nebyly připuštěny k podání svědectví: dětí, usvědčených zločinců, spolupachatelů a kacířů.⁴¹

40 Viz Kieckhefer, *Repression of Heresy in Medieval Germany*, s. 3-6, a „The Office of Inquisition and Medieval Heresy.“

41 Toto je obvyklá interpretace způsobu práce inkvizice. Kelly však tvrdí, že „neexistovalo ani jediné ustanovení původního *ordo juris* nebo zvláštních procesních pravidel pro inkvizici, které by vyjímalo případy vyšetřování kacířství z ostatních případů nebo omezovalo právo na řádný proces osobám obviněným z kacířství způsobem, který by nebyl dovolen v případech osob obviněných z jiných zločinů“ („Inquisition and the Prosecution of Heresy,“ s. 443). Kellyho názory je však třeba konfrontovat s podrobným přehledem papežských dekretů týkajících se pravomocí inkvizitorů, který podává Shannon, *The Popes and Heresy*, s. 48-89.

INKVIZITOŘI V LANGUEDOCKÉ POLITICKÉ ARÉNĚ

Politická scéna, na které museli languedocktí inkvizitoři působit, byla velmi složitá. I když si počátkem třináctého století francouzští králové úspěšně zajistili svou nadvládu nad tímto územím, politická moc byla i nadále rozptýlená. Vedle toho, i když v průběhu třináctého století a na počátku čtrnáctého století místní vládci všeho druhu propracovávali a zdokonalovali orgány a nástroje uplatňování své moci, jejich způsob vlády zůstal v mnoha ohledech amatérským a osobním.

Po albigenských křížových výpravách byla nejvýznamnější politická organizace v Languedocu tvořena služebníky francouzské koruny. Francouzská monarchie získala na jihu Francie rozsáhlá území a práva a rozmístila zde ke správě tohoto majetku úctyhodný počet služebníků. Nejvýznamnější jednotkou královské správy v Languedocu byla *sénéchaussée*. V období po albigenských křížových výpravách bylo ustaveno několik takovýchto jednotek. Pro naše účely stojí za zmínku *sénéchaussées* Toulouse-Albigois, Carcassonne a Beaucaire. Senešalové, kteří stáli v čele těchto okrsků, soustředili ve svých rukách všechnu královskou autoritu: vojenskou, správní, právní a daňovou. *Sénéchaussées* byly dále rozděleny do *vigueries* (s výjimkou Toulouse-Albigois, která byla rozdělena do *jugeries*). V jejich čele stáli *viguiers*, kteří se zodpovídali senešalovi. Vedle toho byla v každé *sénéchaussée* řada podřízených úředníků, zejména *sous-viguiers* a *bayles*. *Bayles* působili na úrovni vsí a hlavní náplní jejich činnosti byl výběr královských daní.⁴² Každá *sénéchaussée* také disponovala řadou specializovaných finančních úředníků. Např. každá *jugerie* v rámci *sénéchaussée* Toulouse-Albigois měla úředníka zvaného prokurátor. V carcassonnských *vigueries* byl úředník, který plnil tutéž funkci, označován jako *clavier*. Konečně byly v languedockých *sénéchaussées* také zástupy drob-

42 A. Molinier, „Etude sur l'administration de Louis IX,” s. 490-493, 496-499; a Strayer, “Viscounts and Viguiers,” s. 216-219. Viz též Bourin, “Fortunes foncières,” s. 90-92.

ných služebníků – seržantů, poslů, biřiců, žalárníků, hajných, *banniers* (což byla jakási vesnická policie) a notářů.⁴³

Vybudování tohoto administrativního systému bylo úctyhodným výkonem. Systém však měl určité nedostatky. Tak např. hranice mezi soudními pravomocemi různých subjektů byly značně neustálené, protože i rozsah královské moci v oblasti byl občas nejistý. Po určitou dobu uplatňovali nárok na svrchovanost nad některými území v Languedocu i aragonští králové.⁴⁴ Angličtí králové, kteří byli rovněž vévody gaskoňskými, si nárokovali nadvládu na území, která ležela na hranici mezi jejich vévodstvím a Languedocem. Tak např. kraj Agenais, který byl po většinu třináctého století ovládán Francouzi, byl nakonec postoupen anglickým králům-vévodům.⁴⁵ I na územích, jejichž příslušnost nebyla zpochybňována, byl proces expanze královské moci často pomalý, neboť závisel na postupném získávání nemovitostí a práv výkonu soudní moci. Tyto faktory společně vytvářely správní mapu oblasti, která byla často všechno možné, jenom ne jasně definovaná.⁴⁶

I když byli francouzští králové uznáváni v celém Languedocu jako vrchnost, velká území zůstávala mimo bezprostřední dosah královské správy. Mnohé prvky politické organizace, která existovala před válkami počátku třináctého století, přežívaly i po nastolení královské hegemonie. K nim patřily četné městské cechy a korporace. V počátečním období francouzské nadvlády ztratila mnohá města část svých politických a právních výsad. Beaucaire například přišlo o svou městskou radu.⁴⁷ Přes toto

43 Lot a Fawtier, *Histoire des institutions*, 1: 94; Strayer, *Reign of Philip the Fair*, s. 136; A. Molinier, „Etude sur l'administration de Louis IX,” s. 504, 508; Michel, *L'Administration*, s. 90-93; Friedlander „Les Sergents royaux du Languedoc“; a *HL*, 6: 793-794.

44 Sivéry, *Saint Louis et son siècle*, s 602; *HL*, 9: 12-21.

45 Lodge, *Gascony under English Rule*; Gavrilovitch, *Le Traité de Paris de 1259*, s. 68-75, 82-83; a Trabut-Cussac, *L'Administration anglaise en Gascogne*, s. xxiv-xxv, 59-65, 72-77.

46 Pro příklady pomalého procesu utváření administrativních hranic, nedorozumění ohledně jejich aktuálního stavu a jejich častých změn, viz Friedlander, „The Seneschalsy of Carcassonne,” s. 25, 51, 58-62, 135-136, 205-207; Dossat, ed., *Saisimentum comitatus tholosani*, s. 36-39, 40-41; a Ménard, *Histoire de Nîmes*, 1: 346.

47 Michel, *L'Administration royale*, s. 40.

oklešťování moci a samosprávy některých měst však Francouzi nepodnikli proti městům všeobecný útok. Od poloviny třináctého století začal Ludvík IX. obnovovat výsady těch měst, která o ně v prvním období královské vlády přišla.⁴⁸

Francouzská nadvláda tedy nebyla zásadně nepřátelská vůči zachování tradičních středisek politické moci. Někteří příslušníci místních vládnoucích elit přišli na to, že francouzská hegemonie není neslučitelná s jejich prospěchem. Pod deštěm královské svrchovanosti byla řada příslušníků místního panstva s to upevnit a rozšířit svou vlastní moc. Mezi nimi vynikali zejména preláti languedocké církve. Před křížovými výpravami byla např. pravomoc toulouského biskupa omezená. Biskup Fulk však úspěšně využil válečných zmatků mj. k rozšíření své soudní pravomoci. Značně také zlepšil hmotnou situaci svého stolce, když z rukou místní aristokracie nazpět vydobyl církevní majetek a právo výběru desátků.⁴⁹ I jiní biskupové měli podobný úspěch při rozšiřování své světské pravomoci.⁵⁰

Církevní páni nebyli jedinými místními vládci, kteří rozšířili svou moc. Mnozí laičtí páni také shledali, že uvalení královské nadvlády není překážkou upevnění jejich vlastní moci. Třebaže toulouský hrabě Raimond VII. učinil v Pařížské smlouvě z roku 1229 významné ústupky Francouzům, využil následujících dvaceti let k posílení své kontroly nad tím, co mu zbylo. Ve městě Toulouse omezil osvobození městských obyvatel od mýtních poplatků, obnovil svou soudní pravomoc a podařilo se mu dokonce přisvojit si právo vybírat městské radní.⁵¹ I jinde ve svém hrabství byl Raimond značně úspěšný při posilování své moci. Zvětšil rozsah svého panství a založil kolem čtyřiceti nových osad zvaných *bastides*.⁵²

48 A. Molinier, „Etude sur l'administration de Louis IX,“ s. 561-566.

49 Mundy, *Liberty and Political Power in Toulouse*, s. 164-165, 390, pozn. 14.

50 Pro příklady z Lodève a Albi viz E. Martin, *Histoire de la ville de Lodève*, 1: 46, 64; A. Molinier, „Etude sur les démêlés entre l'évêque“, a Biget, „Un Procès d'inquisition.“

51 Mundy, *Liberty and Political Power in Toulouse*, s. 136; Wolff, ed., *Histoire de Toulouse*, s. 125, 138.

52 Ramière de Fortanier, *Chartes de franchises*, s. 17-18; Saint-Blanquat, „Comment se sont créés les bastides,“ s. 280.